Ludvig Holberg

Forord til den elektroniske udgave

Denne biografi over Ludvig Holberg af **Georg Brandes** (1842-1927) er digitalisert 2012 av Det Kongelige Bibliotek i København og anpasset til Projekt Runeberg i februar 2013 av Ralph E.

G. Brandes.

Ludvig Holberg.

1885.

Ludvig Holberg

Af

Georg Brandes,

Dr. phil.

*

Kjøbenhavn.

Studentersamfundets Forlag.

Trykt i Centraltrykteriet.

1885.

Studentersamfundets Smaaskrifter Nr. 9.

Georg Brandes:

Ludvig Holberg.

Foredrag, holdt i Forsamlingsbygningen i Rømersgade i „Foreningen til Oplysningens Fremme blandt Kjøbenhavns Arbejdere“

Søndag den 7de Decbr., 1884.

Udgivet af Studentersamfundet.
Studentersamfundets Forlag.
Centraltrykkeriet i Kjøbenhavn.
1885.

De kjender jo alle, mine Tilhørere, Holberg-Statuen uden for det kgl. Theater i Kjøbenhavn. Det er en Statue af en gammel, en affældig Mand, som sidder der med sit rokkende Hoved og betragter, hvad man plejer at kalde „Daarernes Fagter“. Det er efterhaanden lykkedes dette Aarhundredes fine Folk at bilde de danske ind, at Holberg var saadan noget. Mine Tilhørere! Tro dem ikke! Han havde slet ikke nogen Lighed med saadan en affældig Olding, end ikke da han var gammel. Hvis jeg først og kortest skulde sige, hvad Holberg i sin Levetid var, vilde jeg sige: Holberg var Ungdommen i vort Samfund. Han var Ungdommen d. v. s. han havde for det første Mod og Indbildningskraft, to Egenskaber, som han havde arvet efter sin Fader, en bondefødt Nordmand, der ved sin egen Fortjeneste, ved sin ualmindelige Tapperhed og Driftighed var stegen til Oberstløjtnant, noget, som i den Tid var ganske ualmindeligt, da Hæren, for saa vidt som den ikke beherskedes af adelige danske, udelukkende blev befalet af fremmede af alle forskjellige Nationer. Han havde dernæst det ungdommelige Vid, det gode Humør, Lunet, Lystigheden, som han havde faaet i Mødrenearv; thi disse Egenskaber udmærkede hans Slægtninge paa mødrene Side. Og da han var Ungdommen i vort Samfund, saa udmærkede han sig som Yngling ved Æventyrlyst, Lærelyst, Videbegjærlighed, Befrielsestrang. De vide sikkert alle, hvilke store Rejser Holberg gjorde, da han var ung, og under hvilke overordentlig æventyrlige Omstændigheder han foretog disse Rejser. Hans første 3 Rejser vare 5½ Aar. Han gaar paa sin Fod fra Amsterdam til Aachen og tilbage, paa en Tid da han er saa fattig, at han maa synge for Folks Døre for at kunne komme frem fra Sted til Sted, undertiden maa tigge sig frem, ja endog én Gang i en snæver Vending maa søge at undslippe fra etVærtshus uden at betale. Han gaar til Lands paa sin Fod hele Strækningen fra Paris til Rom og fra Rom tilbage igjen til Amsterdam. Det, der drev ham paa denne Fart, var naturligvis Lysten til at se Mennesker og lære dem at kjende. Det var Lærelysten, men ogsaa Videbegjærlighed i strængere Forstand, den Art Videbegjærlighed, som drager den unge Mand, der har Læselyst, til de store Bogsamlinger. Det var den Gang i Danmark ikke let at faa fat paa Bøger, det kgl. Bibliothek havde ingen Læsestue, en enkelt Professor, Reitzer, havde en privat Bogsamling, der stilledes til Folks Raadighed; det var alt. Holberg rejste udenlands ogsaa for at lære Bøger at kjende.

Han var imidlertid ikke blot Ungdommen i Danmark, men han var Evropa i Danmark, og vi kunne udtrykke det saaledes: Han kom fra Bergen d. v. s. fra Evropa; thi Bergen var ikke en By, som en anden dansk-norsk By, det var en By, i hvilken Hansestædernes Udsendinge havde taget Plads og opholdt sig bestandig, en By, i hvilken fremmede, særlig Skotter, havde nedsat sig i saa stort Antal, at Racen var overordentlig blandet, en By, hvor den største Uensartethed af den Grund fandt Sted og hvor man, skjønt man var i Danmark-Norge, befandt sig som midt i Evropa. Medens en fremmed, der paa den Tid besøgte Danmark, betegner det som et Land, hvor alle Mennesker i en forbavsende Grad vare af én Kaliber, hvor man ikke traf overordentlige Mennesker, ikke heller traf Galninge, ikke traf nogen, der var udmærket ved paafaldende og sære Egenskaber eller Ejendommeligheder, saa var det ganske anderledes i Bergen. Der var paa Grund af Racekrydsningen det mest brogede Liv, der fandt en uafbrudt Virksomhed Sted. Ser De, mine Tilhørere: Det er en Erfaringssætning, at Folk, der bo i et Land, der er uden Berøring med Omverdenen, de blive dumme. I det gamle Grækenland var det Folk, som gjaldt for det dummeste, Grækenlands Molboer, Bøoterne, fordi de levede midt i Landet og uden Berøring med Omverdenen; i Middelalderens Tyskland var det Folk, man ansaa for dummest, Bayrerne eller som man kaldte dem Bavujarerne, som levede for sig selv, kun giftede sig indbyrdes og intet Samkvem havde med andre Stammer. Bergen derimod, en Søstad, en Handelsstad, helt fuld af fremmede Mennesker, var allerede et Stykke Evropa.Holberg kom fra Evropa og gik til Evropa. Han gik kun gjennem Danmark; thi indtil sit 25de Aar opholdt Holberg sig ikke mere end et eneste Aar i Danmark. Han gik ud til Evropa for at bringe Evropa hjem til os. Det maa forstaas

saaledes, at han i Evropa opsøgte de bedste Mænd, de lyseste Hoveder, hvilke han hjemme havde beundret. Jeg skal blot nævne en enkelt af dem, en Mand, som spillede en stor Rolle i Datidens Liv og hele Dannelse, det var den tyske Lærde Thomasius. Han hed egentlig Thomas, men i den Tid forvanskede lærde Folk deres Navne, oversatte dem paa Latin, og han kom saaledes til at hedde Thomasius. Han havde i Danmark haft en Modstander, der næsten var hans Navne og, kun lidt kortere, hed Masius. Han var dansk Hofpræst, og han havde paa en Tid, da Holberg var ganske ung, skrevet en Bog, i hvilken han, for at indsmigre sig hos Kongen, havde sagt, at kun Lutheranerne vare rigtig gode og paalidelige Undersaatter; de reformerte burde man derimod helst fordrive af Landet. De vare ikke saa smidige, saa lydige som Lutheranerne, og derfor burde Kongerne af Danmark i deres egen Interesse nødvendigvis gjøre alt for at styrke den lutherske Religion. Thomasius fandt det lavt af Hofpræsten saaledes at anbefale Religionen for timelig Fordels Skyld til Kongernes Beskyttelse, og han skrev en Bog derimod, i hvilken han bl. a. gjorde gjældende, at de reformerte kunde være akkurat lige saa gode Undersaatter, og overhovedet gjorde opmærksom paa det smudsige i Tankegangen. Derover blev Hofpræsten yderst forbitret. Ikke blot fik han Skriftet offentlig brændt af Bøddelen i Kjøbenhavn, men han satte Kongen af Danmark i Bevægelse mod Thomasius og fik ham, for at træffe denne paa det føleligste, til at sende en Klage til Kurfyrsten af Sachsen, som var hans Fyrste, og denne affordrede Thomasius en Forklaring af, hvorledes han kunde vove at skrive mod en dansk Hofpræst, der beskyttedes af saa mægtig en Mand som Kongen af Danmark og Norge. Han blev opfordret til at tilbagekalde, han blev stillet under Censur d. v. s. at intet, som han skrev, kunde blive trykt uden først at være gjennemlæst og rettet, og han blev underkastet saa talrige og saa smaalige Plagerier, at han nødsagedes til at nedlægge sit Embede som Professor ved Universitetet. Han forlod sit Fædreland og tyede til Preussen,som den Gang var et særlig oplyst regeret Land. Denne Mand, Thomasius, var en af dem, som Holberg havde sværmet for, da han levede i Danmark som ung theologisk Student, og han var en af de første, han søgte til. Han havde den Sorg, at Thomasius ikke indlod sig videre med ham og kun talte med ham om Vind og Vejr og lignende Ting. Maaske bidrog dertil, foruden at Holberg var overmaade ung og saa endnu yngre ud — han lignede en ung Dreng, da han allerede var 25 Aar gammel —, den Omstændighed, at Holberg meldte sig som dansk, og Thomasius, klog af Erfaring, var noget paa sin Post over for de danske.

Holberg var altsaa, foruden at være Ungdommen i Danmark, Evropa i Danmark, og han bragte Evropa hjem til os. Nu har man, fordi Holberg saaledes rejste bort og bragte det fremmede hjem til os, sagt, at han ikke var det, som man nu til Dags kalder „national“, og det har bl. andre den Mand sagt, som har skrevet den eneste vidtløftige og gode Fremstilling af den danske Bog-Avls Historie, N. M. Petersen. Det er meget let at forsvare Holberg mod denne Beskyldning. Han var af den Grund ikke national, fordi man den Gang vanskelig kunde være det. Der existerede den Gang ingen Literatur i Danmark og ingen vaagen dansk Folkeaand. Vel havde enkelte lærde som Peder Syv og andre kastet deres hele Kjærlighed paa det danske Sprog, men i øvrigt var Nationaliteten sunken i en saadan Foragt i Danmark, at Folk skammede sig ved at være danske. De finere talte Højtysk, ved Hoffet talte man Fransk, og det er en Kjendsgjerning, som fremmede rejsende have bemærket, at de danske uden for deres Hjem gjærne kaldte sig Holstenere, i det de mente, at det var finest at staa det tyske Kejserrige saa nær som muligt. Holberg var altsaa lovlig undskyldt, naar han ikke var særlig national; men i øvrigt drives der et stærkt Misbrug med disse Ord. Thi hvad vil det sige, at en Mand, der som Holberg havde modtaget al den Dannelse, som Danmark-Norge den Gang kunde byde paa, den være saa kummerlig den være vilde, ikke var national? Man kan sige med et endnu meget stærkere Udtryk, at var han ikke national, saa var han i en eneste Person Nationen. Jeg mener dermed, at alle de bedste Kræfter og Evner i Folket vare forenede i ham. Han var Nationen, fordi han repræsenterede det dansk-norske Folk.Den største Dannelsestrang, den største Videbegjærlighed, den største Lyst til at tilegne sig Evropas Kultur og til at forplante den videre fandtes utvivlsomt den Gang i Ludvig Holbergs Hjærne.

Men han var ikke blot Evropa i Danmark og ikke blot Nationen i Danmark, han var, hvad jeg med ét Udtryk kunde kaldeAarhundredet i Danmark. Thi, ser De, man lever ikke altid i det Aarhundrede, som skrives, og det danske Folk levede den Gang ingenlunde i det 18de Aarhundrede, det levede i det 16de Aarhundrede; det stak endnu midt i Reformationstidens Kampe eller rettere sagt ikke i disse Kampe — thi Kampen var udkæmpet,

Lidenskaberne vare beroligede og Begejstringen var slukket —, men det danske Folk stak midt i Reformationstidens Vrøvl. Naar der kæmpes, saa støver det, saa hvirvler Støvet i Veiret, og den eneste Livsluft, som de danske paa den Tid indaandede, var alt det Støv, som Reformationstidens Kampe havde hvirvlet i Vejret. Alle de theologiske Spørgsmaal, der vare blevne tilbage som Levninger af Sindenes Bevægelse, alle disse Forsteninger af Theologi, som vare blevne tilbage, da den religiøse Hede var forsvunden, det havde man for Øje i Danmark. I Udlandet tænkte Menneskene paa alvorlige Ting, i Udlandet var det alvorlige Spørgsmaal, der beskæftigede Tænkerne. Et saadant Spørgsmaal, som den Gang sysselsatte alle tænkende Hoveder, et Spørgsmaal, som Menneskene endnu den Dag i Dag tænke paa og tale om, var det, om man kunde sige, at denne Verden er god, eller om Verden maaske er slet; om den, som enkelte Tænkere mente, var den slettest mulige Verden, eller om den var saaledes beskaffen, at man af dens Indretning kunde slutte, at et godt Væsen havde skabt den og styrede den. Der var den Gang en Tænker i Frankrig ved Navn Pierre Bayle, en lærd og stor Mand, hvis Skrifter det endnu er morsomt at læse. Denne Mand, der kan betragtes som en Forgænger for Frankrigs allerstørste Tænker i det 18de Aarhundrede, Voltaire, var en Mand, hvis Hovedegenskab var Tvivlen, ikke blot fordi han havde et tvivlesygt Sind, men fordi han, for ikke at blive forfulgt, hellere udtrykte sig med et Spørgsmaalstegn bag efter sine Ord end ligefrem og rent ud. Han var nødt til at flygte fra sit Land, han boede i Holland og havde der nogenledes Sikkerhed. Denne Mand beskæftigede sig navnlig medmaalet, om Verden var saaledes beskaffen, at man af dens Indretning kunde slutte til en Guds Existens, eller ikke, og han bar sig saaledes ad, at han, naar han skrev, altid kom til det Resultat, at saaledes som Verden er indrettet, naar man ser hen til, hvad der i denne Verden kan gaa i Svang ustraffet, og hvad Retfærdighed der i denne Verden i Almindelighed findes, saa maa man slutte, at der er ingen Gud, men dels af Usikkerhed, dels af Forsigtighed tilføjer han saa gjærne, at naar man læser efter i de aabenbarede Bøger, saa ser man jo, at der ganske utvivlsomt er en Gud. Han siger altsaa paa den ene Side: Saa snart jeg bruger min Forstand, ser jeg saa klart som Dagen, at der er ingen Gud eller alvis Verdensstyrer, dertil er Tilværelsen alt for sørgelig ordnet, men naar jeg paa den anden Side læser de kirkelige Bøger og Skrifter, saa ser jeg jo, at der er en Gud; thi ellers vilde vi jo ikke have alle disse Bøger, som ere et Vidnesbyrd derom. Denne Tænker afstedkom, som De kan begribe, et ganske umaadeligt Røre i Evropa, han var sin Tidsalders Hovedmand. Holberg fortæller i sine „Breve til en berømt Mand" — den Titel, han har givet sin Levnedsbeskrivelse —, hvilken Lidenskab for denne Mand Ungdommen rundt i Evropa havde, hvor han kom hen. Da han f. Ex. kom til Paris, til Mazarin-Bogsamlingen, saa stod i den tidlige Morgenstund, inden Bogsamlingen blev aabnet, Studenterne i en Klynge uden for Døren, og naar den aabnedes, styrtede de ind, som om de løb om Kap, fordi den, der kom først, fik Bayles Hovedværk at læfe. Holberg læser atter og atter i Bayles Bog og navnlig hyppig i sin Ungdom. Ogsaa i Italien søger han Værket, men kan ikke faa det, fordi det er forbudt. En Dag faar han i Minerva-Bogsamlingen i Rom en stakkels uvidende Tjener, som ikke véd, hvad der staar i det, til at udlevere sig det, imidlertid bliver Forseelsen opdaget, Bogen bliver taget fra ham, og senere søgte han forgjæves at faa den paa to forskjellige offentlige Bogsamlinger i Rom; det var forbudt at læse den, og med god Grund. Holberg kjendte altsaa Bayle og beskæftigede sig med de Spørgsmaal, som Bayle opkaster og som tidens største Forfattere drøstede. En af Tidens allerstørste Tænkere var den berømte Tysker Leibnitz, som havde gjort det til sin Hovedopgave at bekæmpe Bayle. Dette maa imidlertid ikkeforstaas ganske efter Bogstaven; allerdybest inde var Leibnitz temmelig enig med Bayle, men Leibnitz var en Mand, der levede ved Evropas Hoffer og omgikkes Konger og Dronninger, og han var ikke i Stand til uden videre og rent ud at sige, hvad han mente. Naar han bekæmper Bayle saaledes, at han oiser, hvorledes alt tyder paa, at der er en Gud, saa bruger Leibnitz Ordet Gud i en ganske anden Mening end Bayle. Naar han siger Gud, saa mener han Sjælen i Naturaltet, den altomfattende Verdenevirksomhed, som Bayle ikke havde udtalt sig imod. Den Gud, som Bayle havde sagt ikke var til, var kun den retfærdig dømmende, belønnende og straffende Guddom. Saaledes indeholder Leibnitz's store Bog: „Bevis for at der gives et retfærdigt Forsyn", som udkom paa Fransk og Latin, da han foragtede det tyske Sprog, ingen Gjendrivelse af Bayle, men snarere en Fuldstændiggjørelse af dennes Skrifter. Disse Spørgsmaal, om Bayle eller Leibnitz havde Ret, om hvorvidt det var muligt at forsone disse Mænds Anskuelser, beskæftige altfaa Holbergs Tanker, da han var ung. Men véd De, hvad man tænkte paa i Danmark paa den Tid. Man tænkte paa saadanne Spørgsmaal som f. Ex., om det var

sandsynligt, at en Kone i Vimmelskaftet havde set Djævelen, eller om det var sandsynligt, at der var faldet et Himmelbrev ned paa Hollandsaas, vort Kongens Nytorv. De Spørgsmaal, som sysselsatte den danske Almenhed, var saadant noget som, om det var rimeligt, at det berømte Kjøge Husfors havde været til, om der havde været Hexe i Kjøge og om de med rette vare brændte. Den Gang havde en Hollænder, Balthasar Bekker, netop i Anledning af den fortvivlede Retssag i Kjøge, skrevet en stor Bog, i hvilken han vovede at sige den uhørte Nyhed, at der slet ingen Hexe gaves, at der derimod nok var Kvinder, der indbildte sig at være Hexe, stakkels Fruentimmer med en syg Indbildningskraft, som om Natten drømte, at de havde Omgang med Djævelen, og fortalte det om Dagen. I den Anledning skrev en Nordmand, Præft ved Bartou Kirke, et Skrift om Bekker, hvori han kaldte ham „et Helvedes Afskum“ og hans Bog for ugudelig.

Det, jeg vilde vise, var, at da Holberg kommer hjem til Danmark fra det 18de Aarhundrede, finder han ikke her det 18de Aarhundrede, men Resterne af det 16de Aarhundrede spillevende. Altdet Vrøvl, som man ude havde kyst bort eller lét bort, det var en Magt, en Ene-Magt i Danmark. Det er derfor ikke blot en ny Dannelse, men et helt nyt Aarhundrede, som Holberg, da han kommer ude fra, leder ind i denne lille Afkrog, i hvilken Tiden stod stille.

I det Holberg saaledes paa den ene Side repræsenterer den frie Forskning, paa den anden Side den videst gaaende Taalsomhed mod anderledes tænkende, kan man kortere sige, at han var den reformatoriske Virksomhed i Danmark for sin Tid. Det er interessant, fordi det er tydeligt, at den overordentlige Virksomhed og Arbejdslyst, som fylder Holbergs Liv, det er den, han allerede som Barn har haft for Øje. De Dyder, som udmærke Holberg mest, ere de Dyder, som han havde set for sig som Barn; thi der var ingen By, hvori der fandtes en saa livlig Virksomhed her i Norden som i Bergen. Holberg fortæller og roser det Træk, at Borgerne i Bergen, de sine Folk, ikke holdt sig for gode til det groveste Arbejde. Han fortæller, hvorledes man kunde se, at en fornem Borger ikke generede sig for at gaa og trille Tønder paa Bryggerne. En enkelt særlig ansét Mand, Jakob Andersen, var saa ivrig, saa virksom, saa flittig, at han ikke blot var i uafbrudt Arbejde, men ikke kunde taale at se andre Mennesker dovne. Saa snart han saa en ung ørkesløs Karl paa Gaden, slæbte han ham ind i sin Bod og gav ham noget at bestille. Dette roser Holberg i højeste Grad, fordi Flid og Virksomhed laa i hans eget Væsen. Man finder ogsaa i Holbergs Forfattervirksomhed, at han ikke holdt sig for god til det groveste Arbejde. Da der i Danmark var Kvægsyge, og Befolkningen, ledet af Gejstligheden, troede, at det var en Straf for Folkets Synder, eller at det, som andre mente, var en Følge af, at der havde vist sig en Komét paa Himlen; da en Forfatter ved Navn Agerskov skrev en Bog, som hed: „De umælende Bæsters billigste Suk over Menneskenes ubændigste Synder“ — de sukke, sordi de blive straffede med Kvægpest, eftersom Menneskene have syndet —, saa holdt Holberg, som skrev Komedier, der kunde spilles paa vort eget og fremmede Theatre, og der baade paa Latin og paa Dansk skrev Bøger, som det dannede Evropa læste, sig ikke for god til — fin Mand som han var — at skrive en lille Bog, hvori han forklarede Befolkningen de naturlige og fornuftige Aarsager til Kvægsygen.Havde Holberg ikke som født Bergenser fra første Færd af haft Flid og Sparsomhed for Øje, vilde han heller ikke have været i Stand til — hvad ingen dansk Forfatter har gjort efter ham — at tjene sig en stor Formue ved sine Skrifter. Han udgav selv sine Bøger, solgte dem, en for en, fra sit Værelse og tjente derved saa meget, at han, da han lagde sin Professorløn til, kunde kjøbe sig Jordegods for mindst en 50,000 Daler i Datidens Penge, hvad sikkert svarer til et Par Hundrede Tusinde Kroner i vore Dage. Holbergs Beundring for Flid og Virksomhed gjør, at de Personligheder, som han ser op til, det er dem, hvis Iver for at fremme Samfundets Vel, giver sig til Kjende i uafbrudt Arbejde og Flid. Hvis man skal nævne den Mand af Samtiden, som Holberg ubetinget beundrer mest, saa er det den russiske Kejser Peter den store. Han var en grov Mand, som paa en djærv Maade og med Magt opdrog et aldeles raat Folk. Peter var ikke en Konge som andre, han rejste udenlands, ikke for at se sig om eller more sig, men for at lære. Han var ikke klædt i fyrstelig Dragt, men han iførte sig den Dragt, der passede, hvor han kom hen. I Holland, hvor han haandværksmæssig lærte Skibsbygningskunsten, levede han med de andre Skibsbyggere. Paa den ostindiske Kai uden for Amsterdam tumlede han med Øxe og Bil som enhver anden hollandsk Haandværker, og han lærte fra Grunden af, hvad man kunde i andre Lande, for at indføre det i sit eget Land. Dette Træk beundrer Holberg i høieste Grad, han kommer gjentagne Gange tilbage til det; atter og atter

betegner han Czar Peter som en vidunderlig Mand, om hvem man skulde tro, at Gud selv havde kaldet ham for at oplyse et Folk. Det grove i Czar Peters Væsen afskrækkede ham ikke; og han var dog i den Forstand grov, at han ikke blot svang Haandværkerens Øxe i Amsterdam, men han brugte ogsaa Øxen i Rusland. Da hans Garde, Strelitserne, havde gjort Oprør, gif hak omkring og huggede egenhændig Hovedet af dem. Dette afskrækkede ikke Holberg som os. Holberg var nemlig slet ikke nogen blid eller behagelig Mand eller nogen mild Mand, men han var en i høj Grad alvorlig Mand, som havde Forkjærlighed for dette: med Sværdhug eller Svøbeslag at civilisere de modstræbende.

Den Tidsalder, i hvilken Holberg levede, det var, som Devide, Enevældens Tid, men det, som Enevælden i Virkeligheden betød, hvor den betød noget, det var Opdragelse og Oplysning ɔ: de Par mest oplyste Mænd i Landene greb Landenes Ror og styrede det med Kraft. Intet i Verdenshistorien opstaar og bevarer sin Magt uden indre Dygtighed, og Enevælden havde ikke staaet saa længe, hvis den ikke havde betydet dette: Oplysningens Enevælde. Men her i Norden var Enevælden just ikke Oplysningens Enevælde, og man kan vel des værre sige, at den eneste virkelig og helt igjennem oplyste Enehersker, som vi have haft i Danmark og Norge, véd De, hvem det var? Det var ingen af vore Frederiker eller Kriftianer, men det var **Ludvig Holberg** han var Danmarks og Norges oplyste Enehersker paa sin Tid, ganske paa samme Maade som Peter var det i Rusland og Frederik den store var det i Preussen, og det er hans Betydning. Jeg har i disse Dage udgivet en temmelig tyk Bog om Holberg, og denne Bog er sorsynet med smukke Tegninger af en ung, meget begavet Kunstner. Jeg er yderst fornøjet med disse Tegninger, er Kunstneren megen Tak skyldig og har intet at beklage mig over, men da jeg bad ham om, at han bag min Bogs første Kapitel skulde sætte mig en Genius, der svang en Øxe, og man saa bragte mig Tegningen, blev jeg ikke ganske tilfreds. Tegningen er nemlig paa en ikke rigtig heldig Maade ejendommelig for dansk Kunst. Jeg sagde, at jeg vilde have en Genius med en Øxe, og hvis De vil tage Bogen og se efter, saa skal De se, hvor lille og yndig den Genius er bleven; den er formelig lækker. Det med Øxen er Leg. Den danske Aand kan vanskelig tænke sig en Genius, brugende en Øxe for fuldt Alvor. Men det var Alvor, der er noget til Gavns alvorligt i Holbergs Natur, noget frygteligt, noget, som de danske hidtil ikke have faaet Ram paa. Han var i Virkeligheden en Øxesvinger i Stil med Peter den store.

Videre vil jeg sige om Holberg: Han var paa den Tid, han levede, nøjere bestemt, hvad man kunde kalde Personligheden i vort dansk-norske Samfund. Tiden var, som man har kaldt den, „Paryktiden“, og naar man ser dybere paa det, betyder det dette, at ikke det personlige, det enkelt-menneskelige var det fremtrædende, men det *selskabelige*. Man pyntede sig med en Paryk for at gaa i Selskab, for at tage sig ud for andre Mennesker.Parykken var det selskabeliges Kjendetegn. Naar man, som man med Lethed kan, gjennemlæser, hvad der findes af Optegnelser, af Levnedsbeskrivelser af Datidens Mennesker, finder man mange vakre, fortræffelige Folk, der have skrevet deres Levned, men én Ting støder, de ere altid selskabelige, aldrig ganske ene med sig selv, selv ikke de bedste af dem. De ere Entbedsmænd eller Tjenestemænd under en fornem Mand eller en Konge, de er i Stand til at paatage sig en Virksømhed, et Embede med kort Varsel, men de have ikke noget egentligt Kald, det er smidige Folk, som kunne gaa ind i næften en hvilken som helst Profession. Saaledes var det f. Ex. Skik, at en Mand, der først havde været theologisk Student, blev ansat som Lakaj hos en Ambassadør, saa avancerede fra Lakaj til krigersk Æventyrer, der bragte Depescher fra Kongen af Danmark til Czaren af Rusland og derpaa, da han havde overbragt disse Depescher under store Farer paa en tilfredsstillende Maade, blev, til Belønning, udnævnt til — **Notarius publicus** i Kjøbenhavn. Eller et andet Tilfælde. Vi have Optegnelser af en Lakaj fra den Tid ved Navn Matthies Skaanlund. Han begynder med at være Lakaj hos simplere Folk, saa bliver han det hos finere og endelig hos en af de mange smaa uægte fødte Prinser, som den Gang fandtes. Han ledsager den 8-aarige Prins paa en Rejse i Holland, indynder sig hos ham, faar Sølvknapper i Liberiet, Guldgalloner og alt muligt. Han har sine Foresattes Tiltro og misbruger den nu og da. Han fortæller i en af sine Dagbøger, hvorledes Kongen havde foræret Ulrik Frederik Gyldenløve en Guldpokal, hvilken denne holdt i saa høj Ære, at han næsten aldrig drak af den, kun naar han modtog meget højtstaaende fremmede, især Gesandter. Imidlertid, siger han, drak jeg mangen god Gang af den, naar vi Tjenere kunde være alene for os. Han er behagelig, smidig, nyttig i sin Profession, og saa belønnes han, ved De, hvormed? Han bliver Herredsfoged i

Norge. Han kjender ikke et Bogstav til norsk Lov, da han udnævnes, har ikke fjærneste Begreb om norske Forhold, men han bliver Herredsfoged i Norge, og da han kommer der op og har været Herredsfoged et halvt Aars Tid, træffer han i Trondhjem i Stiftamtskriverembedet sin gamle Medlakaj Erik Madsen, som altsaa er bleven endnu finere. Og da Kongesønnen gjør en Rejse til Norge, kommer han ikke blot tilBiskopper og Generaler, men ogsaa til sine to gamle Lakajer, tager ind i deres Hus og lader sig beværte af dem, uden at det vækker noget Anstød. Disse Folk have egentlig ingen Personlighed, de ere bestandig underdanige, bestandig selskabelige og rede til at gaa ind i næsten enhver Livsstilling. I Modsætning til dem betegner Holberg **Personligheden** i Datidens dansk-norske Samfund, det modsatte Princip af Parykprincipet. Parykprincipet er dette: at rage sit eget Haar af og bære fremmed, og overført paa det aandelige Omraade er Parykprincipet dette: skjønt dansk at tale Tysk som Officererne den Gang, eller at bryde paa Fransken som Jean de Francerne, eller snakke Latin som de studerende, de lærde den Gang alle sammen gjorde. Alt dette fremmede: Tysken, Latinen, Fransken, det er Parykker, som de Danske satte paa deres Hoveder, for at blive nogle Tommer højere derved.

Paryktiden var tillige Puddertiden, man pudrede sit Haar. Ogsaa det er et selskabeligt Præg, som borttager det personlige, for det bringer Alle til at se ens ud. Naar den unge pudrer sig, ser han langt ældre ud, han faar jo hvidt Haar derved, og naar den gamle pudrer sig, ser han yngre ud, saaledes at et Jævnmaal breder sig over det hele Samfund. Holberg betegner Personligheden ved den Omstændighed, at han er det uensartede, det fra de andre forskjellige, det særegne. I Hæren var Pudder og Paryk ogsaa indført. Man har gjort den Bemærkning, at der brugtes 45,000 Pund Hvedemel om Aaret til Pudder til Soldaterne her, og det paa en Tid, hvor de i højeste Grad manglede Tvebakker. Det havde selvfølgelig været bedre at anvende dette Mel til Brød i Steden for til Pudder. I overført Betydning kan man sige, at det gik lige saa med Tidens Kundskaber og Dannelse. Man kunde meget, der var megen Lærdom i Danmark hos de egentlig lærde, men heller ikke denne Lærdom var andet end Latinviden og Latintalen, den var, kunde man sige, ikke andet end Hvedemelspudder i Parykkerne, den blev aldrig nogen Sinde brugt til Brød for det menige Folk.

Hvad er nu Holbergs Betydning her? Det er den: Han er ikke blot Personligheden, han er Folkeligheden i Datidens Danmark og Norge. Holberg er den Mand, som først fandt paa at bruge alt dette Hvedemel, som var anvendt til Pudder, til Brødfor Folket, han forraadte Dannelsens Hemmeligheder til den menige Mand, han greb det opsamlede Mel, rev det fra dem, der blot brugte det til Pynt, og skyndte sig med at uddele det med rund Haand til Folket. — Det er hans Betydning.

Holberg er fremdeles, hvad man kunde kalde Tanken, Kritiken i det danske Samfund. Skjæbnen var ham i hans Ungdom ikke gunstig. Han sank, da han i 1716 var vendt tilbage fra Udlandet, i stor Nød og Elendighed. Han var saa fattig, at han ikke blot var nødsaget til at modtage de Stipendier, som de fattigste studerende den Gang fik, meget smaa Stipendier, men han kom endog under Fattigvæsenet og modtog af Trinitatis Kirkes Fattigpenge en lille Sum af 20 Rdl. Han var bleven ansat som Professor ved Universitetet, men blot af Navn, han havde ingen Løn, og der gik to Aar, i hvilke han ikke havde sit tørre Brød. Han forsøgte at ernære sig ved private Forelæsninger, og han indbød (efter Thomasius'es Exempel, som var den første lærde, der i Tyskland talte paa sit eget Sprog, den første Mand, der nogen Sinde har talt Tysk offentlig fra et Katheder) til Forelæsninger. Han bekjendtgjorde, at han vilde meddele de studerende ikke, hvad de vare vante til at høre: Gloser og dsl., men, som han kaldte det: En Skat af udenlandske Sager. Der kom ogsaa Tilhørere nok, men da Betalingsdagen kom, blev de borte. Holberg var dog kun ganske kort under Fattigvæsenet; thi i Aaret 1717 klarede det op for ham, og han blev ansat ved Universitetet. Men nu indtraadte det pudsige, som vi saa ved Notaren og Lakajen, han blev ikke ansat i et Fag, han kunde: Historie eller Geografi. I dem var der ingen Post fri, dog, dertil tog man ikke Hensyn; naar én stod paa Expektancelisten, ansatte man ham i den første Post, der blev ledig, uden Hensyn til, om han havde studeret Faget eller ej, og den første ledige Post var et Professorat i Datidens Filosofi, det grueligste Hjærnespind De kan tænke Dem, noget, man i vore Dage vilde betragte som Theologi, fordi det kun betragtedes som en Indledning til Theologien. Det var en Vibenskab, som handlede om saadant noget som f. Ex., hvorledes det skulde tænkes at de to Personer, den guddommelige og den menneskelige, forenedes i Kristus. Man fandt paa den Løsning, man i Politiken kalder en Personalunion, som naar f. Ex. Kongen af Sverige ogsaa erKonge i

Norge. Saaledes mente man, at Kristi guddommelige og menneskelige Natur havde indgaaet en Personalunion, og det skulde Professoren forklare. Et andet meget interessant Spørgsmaal i Datidens Videnskab var dette: Djævelen var selvfølgelig i Virkeligheden ond, men paa den anden Side maatte han efter sit Væsen være god. Man havde nemlig en meget fornuftig Lære om, at hvad der var et Væsen, det var til et vist Punkt godt, enhver livskraftig Aand maatte væsentlig være god; den kunde kun bestaa ved det gode og kraftige i den, og naar Djævelen bestod, naar han ikke opløste sig af sig selv, gik i Stykker, saa maatte der være noget i ham, der holdt ham sammen, og det var det gode, der gaves ingen anden Løsning. I Steden for imidlertid deraf at slutte, at saa kunde der ingen Djævel være, sluttede man: Han er paa én Gang god i Kraft af sit Væsen, ellers gik han til Grunde, og han er ond, fordi han gjør lutter ondt. Det skulde den ulykkelige Professor forklare. Nu var Holberg i højeste Grad elendig over dette. Men han havde Valget mellem at sulte eller at være Professor i Hjærnespind, og saa valgte han Hjærnespindet. Nu stod han og forklarede dette meningsløse Vaas, og alle de tanketomme studerende i de sorte Kjoler sad foran ham og skrev op, hvad han sagde. Denne Situation forekom ham i høj Grad latterlig, og det er paa dette Tidspunkt, da Holberg er bleven tvungen af sin Fattigdom til at staa og sige al den Snak for en fordummet Ungdom, som tror, der er Mening deri, at hans Livsanskuelse forandres.

Da han var ganske ung, havde Verden staaet for ham som uhyre skor og rummelig, han havde haft Lyst til at komme ud og lære Verden rigtig grundig at kjende, og han rejste ud. Han kom hjem, led Nød og Fattigdom, hans første Bøger bleve haardt og fjendtlig angrebne, man beskyldte ham for at have stjaalet af fremmede Bøger, hvad han lærte. Hans Livanskuelse blev melankolsk, Verden forekom ham trang. Men nu, da han staar paa Kathedret og foredrager denne urimelige Visdom, der kun passede alt for godt til Omgivelserne og Tilstanden; thi paa Borchs Kollegium holdt man 4 Gange i Træk Disputats om, hvorledes Kristi Tornekrone havde været beskaffen og 4 Disputer over det Æmne: den romerske Gud Merkurs Heroldstav — man kan næppe forstaa, hvorledes de 4 Gange have kunnet staa og tale derom —nu synes det Liv, han fører, ham til at le af. Da han staar i sin egen Høresal og læser sit Vrøvl og de andre Professorer læse deres Vrøvl i de andre Høresale — og De maa vide, at det kjøbenhavnske Universitet var den Gang sunket saa dybt som det aldrig nogen Sinde før havde været, for hver 100 Theologer var der ved Universitetet kun 1, der studerede Medicin eller Jura — under disse Forhold er det, at Verden paa én Gang forekommer ham at være komisk og Universitetet allerførst. Dette Universitet, af hvilket han er bleven et Led, alt det Pludder, i hvilket han er bleven nedsyltet, forekommer ham ustyrlig latterligt, og da han ser, at dette Universitet er Dannelsens Midtpunkt i Danmark og Norge, forekommer hele Danmark ham yderlig komisk, og da han er kommen til den Anskuelse, skriver han „Peder Paars“. Bogen handler tilsyneladende om smaa og ligegyldige Ting, han lader, som om det, han fortæller, er en gammel Historie, der var foregaaet før Kalmarkrigens Tid, altsaa for et Aarhundrede siden, om en Kræmmer, der rejste fra Kallundborg til Aarhus for at se sin Kjæreste, Dorthe. Men bet er bare Skin, det er ikke hans Mening. Det, som Digtet handler om, det er, at Universitetet i Kjøbenhavn er idiotisk, at Gejstligheden i Danmark er forvrøvlet, at den er dum og uhæderlig, at Rettergangen i Danmark er elendig, idet Dommerne lade sig bestikke eller, naar de ikke selv tør vove det, lade deres Koner tage mod Pengene, at Skolevæsenet endelig er slet, saa Børnene i Skolerne blive pinte og plagede til at lære Ting, som intet er værdt. Derom handler Bogen. Derfor indtraadte, hvad vi i vore Dage have saa ondt ved at begribe, der rejste sig blandt de lærde og fornemme en Storm i Anledning af denne Peder Paars, der rejser for at se Dorthe, og hans latterlige Skriver, der brækkede sig paa Skibet o. s. v., o. s. v. Derfor var det, at Folk bleve saa hede i Hovedet, og at adskillige af de lærdeste og fineste Mænd satte sig i Bevægelse. Læser man Digtet opmærksomt, forstaar man det nok. Som jeg begyndte med at sige: Naar det fortælles om Holberg, at han sidder som en gammel Vismand, der ler ad „Daarernes Fagter“, saa springer man over, at de Daarer, han lo af, det var ikke den Slags Folk, som man strax ser ere grinagtige, det var derimod de fineste Bedsteborgere; han lo af dem, som ingen andre Mennesker lo af og som det var Regel og Pligtat se op til; dem skildrede han som de vare. Og de toge til Gjenmæle, de anklagede ham for Kongens Raad og fordrede, at han skulde straffes i højeste Maade, fordrede, at hans Bog skulde brændes af Bøddelen i Kjøbenhavn. De maa nøje huske paa, hvor langt tilbage man var i Dannelse. Jeg sagde Dem, at under Videnskaben hørte den Gang Læren om Djævelens Væsen og Natur, og læg Mærke til, at Djævelen den Gang var noget, der var paa Tale i det daglige Liv. Ogsaa i det Punkt stod man ganske paa Reformationstidens Trin. Holberg finder, da han som ung Professor

gaar ned ad Universitetstrappen, et Stykke Papir, paa hvilket en Stubent har skrevet med sit Blod: „Jeg forpligter mig herved til at give Djævelen min Sjæl, i Fald han derimod lader mig tilkomme 100,000 Rdl.“ Saa langt tilbage vare de studerende, at de tabte saadant noget paa Universitetstrappen, maaske i den Tro, at Djævelen vilde finde det. Djævelen fandt det ikke, men derimod Holberg, som stak Papiret i Lommen og var ædelmodig nok til ikke at bringe den unge Mand i Ulykke. Han beholdt Sedlen hos sig og siger mange Aar efter, da han meddeler Begivenheden i sine Epistler, at naar der ikke blev noget af Handelen, saa var det vel, fordi Djævelen ikke har været ved Muffen. Endnu i 1722, da Holberg længe havde været Professor ved Universitetet, blev en saadan Forskrivning til Djævelen offentlig brændt af Bøddelen uden for den nuværende Garnisons Kirke.

Over for denne Samfundstilstand kan man sige, at Holberg, der paa den ene Side var den dybeste Alvor i det danske-norske Samfund, paa den anden Side var, hvad der virkede endnu stærkere: Latteren i dette Samfund. Naar De læser Datidens Levnedsbeskrivelser, kan De ikke noksom undre Dem over, hvor alvorsfulde de Folk ere. Deres Alvorlighed er aldeles bundløs, de fortrække ingen Sinde Munden til et Smil. Fordi man ikke tænkte, lo man heller ikke. Ligesom Holberg er den første selvstændige, ejendommelige og folkelige Tænker, saaledes er han ogsaa i Virkeligheden den første i Danmark, der ler, den første, der gjør Latteren til en Samfundsmagt. Hvis man i en Fart vil gaa rundt og gjennemgaa de forskjellige Livskredse, vil man se, at alt det, som de andre Mennesker i hans Tid tog højtideligt, det blev ham Bevæggrunde til Latter. Jeg tager nogle Exempler.Der er nu Rangvæsenet. I den Henseende vare de danske saa gale, at der sikkert ikke var noget Land i Verden undtagen Kina, der kunde sammenlignes med os. Det Forbillede, som foresvævede de danske Konger paa Holbergs Tid, det var, at hver Person skulde have sin bestemte Rang. I andre Lande er det saaledes, at Rang tilhører Militærvæsenet. I Hæren er Rang nødvendig, men det, at civile Personer i Byerne have en bestemt Rang, det har man hverken i Oldtiden eller i Middelalderen kjendt. Den Tanke var imidlertid opstaaet i Danmark i de ledende Kredse, at man burde fastslaa alle Menneskers Finhedsgrad. Det var et saa vigtigt Anliggende, at i Løbet af 40 Aar blev Rangforordningen 4 Gange omgjort. Man havde en Tid lang glemt at give Universitetets Professorer Rang, men da to af de mest ansete medicinske Professorer, Worm og Bartholin, havde haft den forsmædelige Skam, at to unge adelige Personer, som havde hørt Forelæsninger hos dem, i Kraft af deres Rang dansede ud før dem, saa indgave de en Ansøgning til Griffenfeldt. Han afviste vel Ansøgningen; men da de paa ny indgav et Andragende, var Kongen naadig nok til, at Universitetsprofessorernes Rang blev fastsat og bestemt i Forhold til Tiden, i hvilken de havde været Professorer. Men da opstod et nyt og meget vanskeligt Spørgsmaal. Universitetets forskjellige Afdelinger vare ordnede efter deres forskjellige Fornemhed. Theologerne vare naturligvis de allerfornemste, og nu kunde det hænde, at en theologisk Professor havde været ansat et Aar, en medicinsk Professor i sex, hvem skulde saa gaa først ind af Døren, enten Medicineren paa Grund af sine 6 Aar eller Theologen som Theolog? Dette Spørgsmaal blev forelagt den danske Regering, og det lykkedes ved meget Hovedbrud at bestemme ogsaa dette vanskelige Punkt. Saa vidt kom man, at i Aaret 1728 skrev den franske Gesandt **de** Chamilly til sin Konge: „Et Foretagende er lykkedes Kongen af Danmark, som ikke er lykkedes nogen anden Fyrste: at bestemme alle sine Undersaatters Rang.“ Med en saadan Alvor tages der derpaa, at i den Forordning, som giver Universitetets Professorer Rangen, staar der: „Ære og Værdighed bør saa uadskillelig Dyden at følge som Skyggen Legemet.“ Tag nu Holbergs Standpunkt lige over for dette! Han skriver „Den honnette Ambition“ derom, han tumler med denne Rangsyge og latterliggjør den paa alle Maader,selv med Fare for at ansés for en Spotter af Konge og Regering.

Eller tag noget saadant som Undervisningsvæsenet. Det var i enhver Henseende elendigt. At Folkeskolerne vare græsselige, behøver ikke at siges, men de latinske Skoler vare i den Grad usle, at vi i vore Dage næppe kunne forstaa det. De faa Bøger, man gav Drengene i Hænde, vare dels paa Latin og da uforstaaelige allerede af den Grund, at Drengene ikke kunde Latin, dels paa Dansk, og da barnlig dumme og slette. Jeg skal give dem en enkelt Forklaring af en Tænkelære fra den Tid, fordi den viser, hvad Dygtighed man havde i at tænke. Man forklarer Forskjellen mellem Aand og Legeme, og saa staar der: „Hvad som tyndest er, det er Aand, hvorfor herhen hører Engle og Sjæle; hvad som tykkere er, det er Legom.“ Hele Forskjellen mellem Aand og Legeme, det er altsaa Tykkelsen. Naar noget er tyndt, er det Aand, er det ganske tyndt, er det Engle eller Sjæle, og er det

tykkere, bliver det et Legeme. Saadanne Forklaringer fandtes i Skolernes Lærebøger, og for at lære saadanne Ting maatte Børnene staa op om Sommeren Kl. 4, om Vinteren Kl. 5; saa bleve de alesammen 2 Gange om Dagen drevne i Kirke, og naar de ikke kunde dette skrækkelige Vrøvl, som man saaledes søgte at banke dem ind i Hjærnen, bleve de piskede paa de bare Skuldre med Ris. De kjender fra Holbergs Komedier det at „staa Skoleret“, det var netop en saadan Afstraffelse for dem, der ikke kunde deres Ting godt eller havde udvist en vis Trodsighed i Evnen til at lære. Tag nu Holbergs Komedier og se Skolemesteren i „Julestuen“, Per Degn, Erasmus Montanus. Han overøser Resultaterne af dette Undervisningsvæsen med en saadan Strøm af Latter, at Øjnene maa gaa op paa Samtiden og at den maa sige til sig selv: hvis virkelig alt det, vi udrette ved at sætte en saadan Undervisning paa Benene, er at frembringe saadanne Frugter som Skolemesteren i „Julestuen“, som Erasmus Montanus og som Per Degn, saa er det vel bedst, at vi omkalfatre vort Undervisningsvæsen fra Grunden. Han tager det ikke saa høitidelig som saa mange vilde gjøre det; han tænker, at han udretter mere ved at afvinde det afskyelige en latterlig Side.

Eller Lægevæsenet! De huske maaske af Holbergs Komedier,hvilken uhyre latterlig Rolle Lægerne spille, det er den evige Vittighed, at det at bestille Lægen er at begaa Selvmord, Lægerne gjøre ikke andet end at slaa Folk ihjel. Holberg, som maatte tage sig i Agt for, at man ikke for meget kom ham til Livs, og som ikke gjerne vilde hades af alle dem, hans Stykker gjør Nar af, har et Steds en lille Bemærkning om, at han ikke har tænkt paa de danske Læger: hans Stykker foregaar vel i Kjøbenhavn, men det er fremmede Læger, han tænker paa, omløbende Kvaksalvere i andre Lande; her i Landet, hvor Lægerne ere fornemme og ansélige Folk, kan hans Spot ikke ramme. Men dette er kun et Skjold, han holder ud, i Virkeligheden mente han ikke et Ord deraf, hvad man bl. a. kan se deraf, at Holberg, skjønt sygelig hele Livet og tit egentlig syg, aldrig nogen Sinde lod en Læge hente; han var sin egen Læge og mente at staa sig bedst derved. Naar De nu ville vide, hvorledes Lægevæsenet den Gang var beskaffent, vil jeg nævne nogle faa Exempler. Man var ikke videre i Lægekunsten end at det, at studere Sygdommene ved Sygesengen, var saa godt som ukjendt. Ved Kjøbenhavns Universitet bestod de medicinske studerendes Arbejde i, at de deklamerede og disputerede. De lærte selvfølgelig overmaade lidt, Professorerne vare saa langt tilbage saa vel i Kundskaber som i personligt Mod og Mandhaftighed, at de ikke ansaa sig for forpligtede til at blive i Byen, naar der kom farlig Smitsot. Saa snart Pesten kom til Kjøbenhavn, saa tog Fanden ved Lægerne. Hvem der kunde, rejste bort. Da Pesten kom 1710, var der kun 2 Professorer i Medicin, af dem blev den ene, og han var en sjælden Fugl; thi ved de tidligere Pestepidemier i Kjøbenhavn vare alle Professorerne i Medicin strax flygtede. Ja, man nøjedes ikke med at flygte, man satte denne Flugt i System. Man havde skaffet sig en Forordning, i hvilken det udtrykkelig stod, at Lægerne vare aldeles ikke forpligtede til at blive i Byerne, naar der kom Farsot, navnlig ikke, naar Pesten kom. Til Gjengjæld havde Lægerne en Forpligtelse til at levere trykte Forklaringer af, hvorledes man bar sig ad, naar man fik Pest. Nu ved De, mine Tilhørere, at denne Sygdom virkede saa frygtelig, at den, der fik Pesten, var gjærne en Time efter død, De kan da begribe, hvad Nytte man havde af dette trykte Skrift, i hvilken der stod, hvad der var atgjøre. Men den Læge, der skrev det, han havde endda aldrig i sit Liv set en pestsyg, end mindre iagttaget Sygdommen, det var altsaa kun ud fra det indre af sin sædelige Bevidsthed, at han skrev. Man troede, at Pesten laa som et massivt Stof i Luften, og at man indaandede den med Luften, det gjaldt derfor først og fremmest om at holde Luften ude. Nu var Kjøbenhavn den Gang en lille, smudsig By med usle Gader og smaa Værelser. Saa snart Pesten kom, maatte altsaa tilmed alle Vinduer lukkes og det ansaas for særlig slemt aabne dem i Taage eller Regn. Følgen var naturligvis en græsselig Luft i alle Husene. Der var paa den Tid, da Pesten kom i 1710, da Holberg altsaa var ung Mand, i hele Kjøbenhavn ikke mere end 16 Læger. Af disse blev kun 5 tilbage, da Pesten kom, og af dem var der kun en eneste, som var virkelig virksom, en Mand ved Navn Bötticher; i øvrigt avancerede Barbererne til Læger. Det var ogsaa en Bestemmelse, at naar Pesten kom, fungerede Amtsbarbererne som „Pestmestre“, men de mestrede ikke Pesten. Til daglig Brug levede de i en evig Krig med Lægerne, derfor ser man dem skjændes med dem i Holbergs Komedier. Barbererne havde større Tilløb end Lægerne, der var ogsaa flere af dem, men ligesom Lægerne maatte staa tilbage for Barbererne, maatte disse staa tilbage for Signekællingerne, og disse atter for — Skarpretteren. De véd, mine Tilhørere, at den Gang var Skarpretterens Kunst ikke saa simpel som nu, hvor han kun skal forsøge med et enkelt Hug at skille Hovedet fra Kroppen. Den Gang havde han meget mere at gjøre: at afhugge en Haand

eller to, piske, kagstryge, radbrække og lignende frygtelige Operationer, følgelig troede Menigmand, at Skarpretteren maatte være en Pokkers Karl, som vidste, hvor alle Benene i Kroppen sad, og derfor kunde ingen saa godt kurere og doktorere som Skarpretteren. Der findes en Ansøgning fra 1736 fra Bøddelen i Kjøbenhavn, Frans Mühlhausen, hvori han, højst forarget over, at Lægerne have lagt hans Praxis Hindringer i Vejen, skriver til Regeringen, at dette bør ophøre, det er uhørt at forbyde Skarpretteren at øve medicinsk Praxis, det finder Sted i alle andre Byer, hvorfor saa ikke her? Naar De betænker en saadan Tilstand og dens Følger, saa indser de ogsaa, at Holberg atter her har virket mest praktisk og mest indtrængende ved at hæve alledisse Forbold, som dog havde deres saa sørgelige Side, op i Latterens Kreds.

Men kan man sige om Holberg, at han var den befriende Latter i Samfundet, saa kan man ogfaa sige, at han varIndbildningskraften i Datidens Samfund. Han har den sjældne Gave, at han, ensomt som han lever og arbejder, former Mennesker, danner Karakterer, frembringer lyslevende, fuldbaarne Menneskeskikkelser, som leve, røre sig og tale saaledes som virkelige Mennesker gjøre det, og denne Evne til at fremkalde Menneskeskikkelser og lade dem bruge deres naturlige Ord, den har han i Virkeligheden, fordi hans dybeste Væsen er Forstand. Han formede Mennesker, fordi han forstod dem som ingen anden. Hans gjenfremstillende Indbildningskraft beror paa Forstand; han anskuer, fordi han forstaar. Hans frie Indbildningskraft frembringer en Overdrivelse, som han ubevidst eller bevidst føjer til for at faa Menneskene til at forstaa og derigjennem vække deres Latter. Men tænk ret over, mine Tilhørere, hvad det vil sige, at der i et saadant beskaffent Samfund som det, jeg har skildret Dem, er én, som forstaar. Ja, det er Frelsen.

Med et andet Udtryk kan jeg sige saaledes: Holberg var ikke blot Forstaaelsen i vort Samfund, men han var Dannelsen deri, og jeg skal forklare det nærmere. Tidligere havde man ikke haft andre Dannelses-Modsætninger i Samfundet end den mellem lærde og ulærde, de universitetsdannede paa den ene Side, de uvidende paa den anden. Saaledes var det næsten til Holbergs Tid. Men saa begyndte der i Evropa at foregaa en meget stor Forandring, som ogsaa hænger sammen med, hvad jeg nævnte før. Hvad betyder Enevældens Oprettelse? Den betyder dette, at Kongerne, understøttede af et Par geniale Ministre, nedhugger hele den herskende Adel eller tvinger den til at komme fra sine Godser paa Landet ind til Hoffet og blive Kongens underdanige Tjenere, der omgive ham. Saa frembringes der i dette nye Samfund, som danner sig om Kongen, en helt ny Dannelse, en Dannelse, der ikke er Lærdom i den gamle Forstand, ikke latintalende Lærdom, men Hofdannelse ɔ: den Dannelse, som fremkommer, naar velopdragne Mennesker, der ikke have nogen egentlig Fagkundskab, samtale med hinanden. Denne Dannelse fandtes paa den Tid iFrankrig og England, i de to højest civiliserede Lande; i England, da Cromwells Republik var bleven styrtet, i Frankrig, efter at Ludvig XIII og Ludvig XIV enten havde nedslagtet den franske Adel eller draget den til sig. I Steden for en Dannelse, som hvilede paa Lærdom, beroede denne paa Verdenskundskab og Talekunst. Derfor stod paa hin Tid disse to Magter lige over for hinanden, paa den ene Side Latindannelsen: gammel, svagelig, latinpludrende, paa den anden Side Hofdannelsen: sleben, fin, fransktalende. Selv her i Landet, hvor Hoffet betød saa lidt, støttede Holberg sig til det, thi, der gaves et lille Antal begavede Folk, dansksindede Mænd og Kvinder, som begreb, hvad der fandtes i denne Mands Hoved, og som hjalp ham til at oprette et Theater. Holberg betyder altsaa den nye Hofdannelse, Verdensdannelse, Menneskekundskab, Menneskeerfaring i Modsættning til den studerede, skoledannede Universitetslærdom. Man kan ogsaa udtrykke det saaledes: Holberg er den Dannelse, som er Livet, Uroen i det danske Samfund, og det turde være den mest udtømmende, den fyldigste Betegnelse: Han er Uroen. Han er det Salt, som salter Samfundet.

Se nu, mine Tilhørere, til Slutning, hvorledes man saa behandlede ham. Han blev støttet af nogle af de bedste ved Hoffet, men modarbejdet fra Avtoriteternes Side og modarbejdet fra det søvnige Folks Side, som endnu ikke var saa vidt, at det forstod ham. Saa snart han vil oprette et Theater i Kjøbenhavn, møder han den Fordom, at den kristne ved at se Skuespil tager Skade paa sin Sjæl, den Fordom, at det at være Skuespiller er en Nedværdigelse, et Gjøgleri, noget, som intet anstændigt Menneske kan være bekjendt at give sig af med. Gejstligheden begynder strax fra Prædikestolene at tordne mod Theatrets Oprettelse, og Universitetet, som Holberg hører til, bestemmer, at de stakkels Studenter, som blev de første Skuespillere, skulle enten ophøre dermed eller kastes ud af Regensen

og Walkendorffs Kollegium, hvor de bo. Og da en af dem vover at trodse, bliver han ikke alene sat ud af Regensen, men han bliver fordrevet fra Universitetet og maa ikke komme der mere. Høeberg, en af dem, som boede paa Walkendorffs Kollegium, indgav en Klage til Kancelliet, men Klagen blev afvist, Avtoriteternes Indskydelse var alt for stor.Holberg maatte som ung Universitetslærer underkaste sig den Ydmygelse som Medlem af Lærernes Raad at skride ind mod de Studenter, der havde spillet i hans Stykker, deltage i den Foranstaltning, som forviste dem fra Universitetet. Dog, det var kun hans første Modgang. Saa ligegyldig var man for det danske Theater, og saa fornem var man, at Kongen umuligt kunde gaa hen og se den danske Komedie. I 1723 tillod han Skuespillerne at spille paa Slottet for sig, de spillede imidlertid ikke et dansk Skuespil, men et oversat fransk. Og ikke nok hermed. Det første Halvaar kom Publikum, men saa blev man træt, og allerede et Aar efter at man havde aabnet, var man ved at lukke. Man søgte saa at holde det gaaende ved at indlægge Dans og Sang mellem Akterne som Lokkemidler for det sløve Publikum, men det hjalp ikke. I 1726 maatte Skuespillerne, saa godt de kunde, spille paa Fransk, da de fine Folk i Kjøbenhavn vare saa fine, at de ikke kunde taale at høre deres eget Modersmaal fra Scenen, og i 1727 maatte man lukke Theatret. Der var to farlige Konkurrenter, en Linedanser ved Navn Bredo og „den stærke Mand“, ved Navn Eckenberg, og Theatrets Bestyrelse indgav flere Ansøgninger til Regeringen om at forbyde den sidste at give Forestillinger, da alle løb til dem. Man fik nu og da udvirket saadanne Forbud, men det nyttede ikke, og man nødtes til at give tabt.

Holberg havde skrevet en lang Række Stykker og, uden at modtage en eneste Skilling til Vederlag, givet Skuespillerne dem. Men da Theatret i 1728 fik en lille Understøttelse af Hoffet og aabnedes igjen, vilde Holberg ikke begynde at skrive Skuespil paa ny. Han forærede Theatret de Stykker, han havde færdige, men han havde skrevet 7 Skuespil om Aaret og kunde vel være træt, han havde desuden ikke Tiltro til Skuepladsens Bestaaen, da den hvert Øjeblik syntes at skulle gaa ind. Det var da ogsaa kun en eneste Maaned, at Theatret saaledes var aabent og tilgængeligt; thi i Oktober 1728 indtraadte Kjøbenhavns store Brand, og fra det Øjeblik var der ikke mere at tænke paa Komedier. Gejstligheden fremstillede det med den Inskrænkethed, der paa den Tid udmærkede den, som om Skuespillene endog vare Aarsag til Byens Brand; Branden var nemlig Straf forden hedenske Forlystelsessyge; man skulde gjøre Bod, man maatte navnlig ikke spille eller se Komedie. Og i sin Taabelighed ivrede man ikke blot mod Skuespil men endog mod saa uskyldig Morskab som Kanefarter. Gejstligheden var meget vred paa Kanefarterne og vilde for enhver Pris forhindre dem. Den var saa mægtig, at da Kongens Svoger søgte at trodse Gejstlighedens Trusler, havde bestilt sig en Kane og vilde kjøre, maatte han bestille den af igjen. Der var da ikke at tænke paa Skuespil paa ny. Men ikke alene det, Gejstligheden søgte overhovedet at faa alle offentlige Forlystelser nedlagte.

Visse Ting gjentage sig underlig i Historien — da Byen var brændt, hittede man paa den fortvivlede Idé, at gaa rundt fra Hus til Hus og bede Borgerne om for frivillige Bidrag at gjenopbygge Byen. Vi have et Brev fra Skuespilleren Montaigue til en fornem Mand, af hvilket det kan ses, at man med Gejstligheden i Spidsen er gaaet rundt for at se, om man kunde faa den brændte By gjenopført uden at lade Regeringen gjøre det for sine Penge. Saa smukt som det var tænkt, saa fuldstændig mislykkedes det.

Ganske kort efter døde Frederik IV, i Slutningen af hvis Regeringstid Gejstligheden havde vundet større og større Magt, og under Kristian VI var der ikke Tale om Skuespil. Denne Mand var af en helt anden Karakter end hans Fader. Da Frederik IV havde været en slap og temmelig løsagtig Person, havde Sønnen haft alskens Sorg i Hjemmet, navnlig fordi Faderen havde tilsidesat hans Moder, Dronningen, for sin Medhustru, hvem han i Moderens Live havde ægtet til venstre Haand. Kronprinsen havde følt det som en dyb Beskæmmelse, at da hans Moder døde, havde Faderen kun 2 Dage efter Begravelsen indgaaet rigtigt Ægteskab med sin mangeaarige Veninde. I Shakespeares Stykke Hamlet siger den danske Prins med bitter Spot: Min Moder har ægtet sin Mands Drabsmand saa hurtig, at Retterne fra Begravelsen kunde anrettes kolde paa Bryllupsbordet. Han forklarer det som Sparsomhed, og en lignende Sparsomhed kunde Datidens danske Prins beklage sig over. I Virkeligheden foregik Brylluppet saa hurtig, at Gjæsterne, som vare tagne til Roskilde for at begrave Dronningen Nr. 1, havde faaet udtrykkeligOrdre til at have deres broderede Klædning inden for Sørgekappen, for strax at kunne møde ved Bryllupsfesten for Dronningen Nr. 2. Disse Forhold havde gnavet den unge Prinses Hjærte. Han var af Naturen

alvorlig, indesluttet, ensom, og han blev det ved disse Oplevlser mere og mere. Han var en selvplagende og andre Mennesker plagende Kristen; det forekom ham, under Tidsaandens Indflydelse, at alle Forlystelser maatte staa for en Kristens Øje som syndige. Vi have et Brev fra ham til en Hofpræst, i hvilket han angaaende Spørgsmaalet, om han skal gjøre Selskaber ved Hoffet, siger, at hvis det er tilladt, vil han gjøre det, da Folk beklage sig over, at han lever saa ensom, men hvis han fulgte sit Hjærtes Indskydelse, vilde han ingen se hos sig. Skuespil er efter hans Opfattelse Synd, og Dans er Synd. Han forelægger Spørgsmaalet om Skuespil for den tyske Hofpræst Bluhme, og denne skriver en Afhandling, i hvilken han siger, at Hovedhensigten med al Spøg og alt Narreri i Komedier ikke er at bibringe Menneskene god Moral og Dydslære, men at sætte dem i Latterlune, og det tilstræber de danske Skuespil mest ved saa grove og usømmelige Udtryk, at hvem der kun har Gnist af Ærbarhed i Hjærtet, maa væmmes derved. Og den anden, den danske, Hofpræst Pontoppidan skriver paa Tysk en Afhandling, hvori han beviser, at Dans er Synd. Han siger: „At Legemsbevægelse i sig selv er uskyldig, beviser intet; en Tyv kan jo dog ikke undskylde sine Haandgreb med, at Gud selv har skjænket hans Haand dens Bevægelighed. Den kristne skal træde i Kristi Fodspor. Men kan han gjøre det hoppende og dansende; er han vel under Dansen sindet som Kristus? Dansen vækker den kjødelige Lyst. Og han gjør følgende Ord af en anden gejstlig Forfatter til sine: Dans tager tit en skrækkelig Ende. Om Arons Guldkalv dansede 23,000 Mand sig ihjel; Herodias' Datter dansede Hovedet af Johannes den Døber; og naar Sømændene hoppe og springe, følger i Reglen et stort Uvejr derpaa. At lade sine Børn lære Dans, er selv at ofre dem til Baal.“ De ser altsaa, det gik ikke an, at man dansede. Følgen var, at Theatret blev lukket, og det blev lukket i hele 19 Aar, og Holberg forblev samfulde 20 Aar reven bort fra sin bedste Virksomhed. Der er her et Punkt, som aldrig før er blevet rigtig fastslaaet. Der er heri noget saa oprørende og sørgeligt, at manikke noksom kan stille sig det for Øje. Tænk Dem dette: Vi havde den Gang, paa den Tid, vort allerstørste komiske og dramatiske Geni, den største Mand af den Art, som vort Folk har frembragt, som i Løbet af 3—4 Aar havde skrevet henved 30 Mesterværker for Scenen. Han staar i fuld Hede og Ild, han vil arbejde, det er hans højeste Lyst, og alle ere enige om, at hvad han har skrevet af Komedier staar himmelhøjt over alle de historiske og andre Skrifter, han har leveret, og saa skærer man ligesom med en Kniv 20 sammenhængende Aar ud af hans Liv, man berøver ham Evnen til at skrive for Scenen. Der er noget frygteligt deri, og jeg tror ikke, man har noget Exempel paa, at en aandløs Regering og et umodent Folk i Forening have tilredet et blomstrende Geni saaledes i noget Land eller nogen Literatur. Dette er sørgeligt; thi det nyttede lidet, at man 20 Aar senere, under den næste Konge, paa ny opfordrede Holberg til at skrive, da han var legemlig og aandelig svækket. Han skriver saa i sin yderste Alderdom en 5—6 Stykker for Scenen, men den lange Mellemtid, i hvilken han intet Skuespil havde skrevet, havde berøvet ham Evnen til at skrive godt. Han havde maattet ty til videnskabelig Virksomhed: Danmarks Historie, Helte- og Heltindehistorie, Jødernes Historie, Bergens Beskrivelse ere lutter lærde Arbejder. Den herskende Tidsaand tvinger hans dramatiske Geni ligesom ind i et Forbedringshus, den sætter det til 20 Aars lærd Strafarbejde, indespærrer det i Studerestuens Cellefængsel, og da hans Genius kommer ud deraf, svag, som en hvidhaaret Olding, er den saa nedbøjet, at han i Virkeligheden kun kan levere Arbejder, der ingen blivende Betydning have. Man behandlede ham slet, og endnu værre behandlede man ham, da Theatret aabnedes paa ny. Da var Tidsaanden løben fra ham, Respekten løben fra ham, og hvad der skrives om Holberg i hans sidste Aar er mest nedfættende Ytringer. Rent officielt blev han vel forfremmet. Hann blev Baron ɔ: Staten sikrede sig hans Jordegods under Form af et Baroni, men det skete ikke som nogen Belønning. Paa alle Maader krænkede og nedsatte man ham, og saa hurtig glemte Nationen ham, at i Skrifter, som kun ere fra 5 Aar efter hans Død, se vi, hvorledes lærde Mænd beklage, at den danske Nation allerede nævner Holbergs Navn med Ligegyldighed.Alt dette har nu forandret sig. De ved alle, at Holbergs Navn i dette Øjeblik er det mest hædrede, elskede og fejrede Navn, vi have i vort Folk, men der er dog én lille Ting at mærke, som jeg maa have Lov at sige til Slutning, og det er dette. Naar De nu læser i alle Aviser om alt, hvad der i disse Dage er sket for Holberg, hvad der er skrevet om Holberg, og al den Glæde, der er over at vi have Holberg, naar De høre alle disse mange pæne og fine Folk bevidne, hvor højt de elske Holberg — hvad saa? Véd De, hvad jeg vil sige Dem derom? Tro dem ikke, tro dem ikke! Naar de sige, at de elske Holberg, saa tro det ikke; thi hvad vil det sige at elske Holberg? Det er saa simpelt som noget: Det er at elske det, han elskede, og at hade det, som han hadede. Men tror De egentlig, at de Mennesker, som officielt i vore Dage have været saa ivrige for at lægge

deres Kjærlighed og Hyldest for Dagen, tror De, at de elske og hade som han? Jeg tror det ikke. Det at elske Holberg det vil sige: som han at elske prøvende Fornuft, Fremskridt, Arbejde, Menneskenes Vel, det vil sige som han at hade Fordom, Lavsaand, Dumhed, Tryk af den gamle stivnede Vanes Herredømme. Se, mine Tilhørere! Jeg tror ikke, at de, der i vore Dage behersker den offentlige Mening, gjør det. Og saa vil jeg sige til Dem: Lad os, som her ere tilstede, lad os elske ham paa den Maade, at vi elske og at vi hade som han. Han var Danmarks første Skribent, flittig som faa, vittig som ingen anden; han var paa det boglige Omraade vor største og fremtidsrigeste Aand, vor tapreste Mand, vor ypperste Arbejder. Maatte hans Minde leve iblandt os derved, at vi nulevende optage hans Kamp, fortsætte hans Arbejde, hade det fornuftstridige som han, men endnu dybere end han, elske Menneskenes Vel som han, men med endnu varmere Kjærlighed end han!

==============